

O.V.Romanenko. The application of system analysis in the experimental study of psyche. This article is devoted to the peculiarities of system analysis application in the process of psychological research. The foundations of the system analysis, which serves as the logical organization and formalization of scientific content are revealed. Different approaches to the nature of the system methodology, its theoretical aspects, application features in the empirical studies are discussed. The positions of psychological schools implementing the principle of consistency differently in researches are determined. The contents of main components of the system description of psychic phenomena are represented. The main components of system analysis are the following: the structure and functions of psychological phenomena, basic processes and mechanisms that provide it. The directions of the results' analysis of the psyche experimental study from the standpoint of functional systems theory are suggested. A perspective direction in further studies on the nature of the consciousness system structure is determined. The advantages of the system analysis are proved to be a means of the explanatory scheme improving within a specific scientific theory.

Key words: rationalistic philosophy, causal sequence of events, system analysis, ontological status, structural-level system, multisystem, complex approach, structural approach, holistic approach.

Отримано: 2.08.2013 р.

УДК 159.923.2

В.А.Сіверський

Особливості формування «Я-концепції» в юнацькому віці

В.А.Сіверський. Особливості формування «Я-концепції» в юнацькому віці. Психологічні умови розвитку особистості майбутнього професіонала технічного профілю не в повному обсязі забезпечує сучасна система вищої освіти, особливо в умовах постійного скорочення психолого-педагогічних дисциплін. Професійна «Я-концепція» уможливорює специфічне бачення робочих проблем, їх адекватну оцінку та регуляцію успішності діяльності фахівця технічного профілю. Від рівня сформованості й адекватності професійної «Я-концепції» залежить у цілому ефективність конкретної діяльності працівника, його соціалізація у професійному суспільстві, розвиток та самовдосконалення фахівця у його професії.

Ключові слова: «Я-концепція», самосвідомість, самооцінка, ідентичність, суб'єктивний, об'єктивний, рефлексія, соціалізація.

В.А.Сиверский. Особенности формирования «Я-концепции» в юношеском возрасте. Психологические условия развития личности будущего профессионала технического профиля не в полном объеме обеспечивает современная система высшего образования, особенно в условиях постоянного сокращения психолого-педагогических дисциплин. Профессиональная «Я-концепция» позволяет осуществлять специфическое видение рабочих проблем, их адекватную оценку и регуляцию успешности деятельности специалиста технического профиля. От уровня сформированности и адекватности профессиональной «Я-концепции» зависит в целом эффективность конкретной деятельности работника, его социализация в профессиональном обществе, развитие и самосовершенствование специалиста в его профессии.

Ключевые слова: «Я-концепция», самосознание, самооценка, идентичность, субъективный, объективный, рефлексия, социализация.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі суспільного розвитку посилюється інтерес до внутрішнього світу людини, її самосвідомості як регулятора думок та вчинків. У процесі самоусвідомлення формується і виділяється Я-особистість як утворення певної цілісності, єдності внутрішнього і зовнішнього буття. У самоусвідомленні особистість здатна сприйняти себе як об'єкт, побачити себе очима стороннього спостерігача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі самосвідомості присвячено цілий ряд теоретичних та експериментальних досліджень, у ході яких вивчалися особливості виникнення і формування самосвідомості, її проявів на різних етапах психологічного розвитку дитини (Л.І. Божович, М.Й. Боришевський, Т.В. Говорун, Т.В. Драгунова, А.Г. Ковальов, С.Л. Рубінштейн, А.Г. Спіркін, П.Я. Чамата, І.І. Чеснокова та ін.).

Вітчизняні вчені виділяють такі критерії розвиненої самосвідомості: здатність особистості до опосередкованості, контролю своєї поведінки, високий рівень саморегуляції; розвиненість механізмів захисту, їх перетворення в механізми самоконтролю, які усвідомлюються, та підпорядкування несвідомого свідомому; здатність особистості не лише до свідомого засвоєння досвіду, але й до формування особистістю самої себе.

Метою нашої статті є визначення структури, властивостей та умов формування адекватної «Я-концепції» індивіда.

Перш ніж розпочати вивчення «Я-концепції», ми повинні визначитися з провідними методологічними принципами та відповідними одиницями аналізу психічного розвитку особистості.

У сучасній психології «Я-концепція» розглядається як один з компонентів особистості та ставлення індивіда до самого себе. Поняття «Я-концепція» висловлює єдність і цілісність особистості з її суб'єктивною внутрішньою стороною, тобто те, що відомо індивіду про самого себе, яким він бачить, відчуває і уявляє себе сам [3].

Формування «Я-концепції» особистості – довготривалий процес, який починається ще з раннього дитинства і триває усе життя. Для більш повного розуміння цього терміна розглянемо процес формування цього психічного феномена в онтогенезі людини, запропонований відомим американським психологом Г. Олпорттом.

Перша стадія – відчуття свого тіла. Друга – відчуття самоїдентичності, коли дитина усвідомлює саму себе як визначну і найбільш важливу особу. Третя стадія – формування самоповаги. На четвертій стадії відбувається розширення меж Самості. До 4-6-річного віку дитина починає усвідомлювати, що їй належить не тільки власне фізичне тіло, але також і значні елементи навколишнього світу, включаючи людей. П'ята стадія у віці 5-6 років характеризується початком формування Я-образу дитини. Шоста стадія (6-12 років) – усвідомленим раціональним керуванням своєї поведінки. На сьомій стадії, в юнацькому віці, відбувається оформлення «Я-концепції» та цілісного почуття «Я» [7].

Р. Бернс, засновник інтегрально-інтеракціоністичного підходу, розглядав «Я-концепцію» як сукупність установок, спрямованих на себе. Він також виділив три складові «Я-концепції»:

- уявлення індивіда про самого себе;
- афективна оцінка цього уявлення, яка може мати різну інтенсивність, оскільки конкретні риси образу «Я» можуть викликати більш чи менш сильні емоції, пов'язані з їх сприйняттям чи відторгненням;
- конкретні дії, які можуть бути викликані образом «Я» та самооцінкою [1].

Ці установки можуть мати також різні ракурси та модальності:

- реальне «Я» – установки, пов'язані з тим, як індивід сприймає свої актуальні здібності, ролі, свій статус, тобто його уявлення про те, яким він є насправді;
- дзеркальне «Я» (соціальне) – установки, пов'язані з уявленнями індивіда про те, як його бачать інші;
- ідеальне «Я» – установки, пов'язані з уявленнями індивіда про те, яким він хотів би стати [9].

Предметом самосприйняття і самооцінки індивіда може виступати його тіло, його здібності, його соціальні відносини і безліч інших особистісних проявів.

Зупинимося докладніше на трьох основних складових Я-концепції за Р. Бернсом.[1].

Когнітивна складова «Я-концепції» – це уявлення індивіда про самого себе, які, як правило, здаються йому переконливими незалежно від того, чи базуються вони на об'єктивному знанні або суб'єктивній думці, чи є вони істинними або помилковими. Способи самосприйняття, що формують «Я-образ», можуть бути досить різноманітними.

Абстрактні характеристики, які ми вживаємо, характеризуючи когось, ніяк не пов'язані з конкретною подією або ситуацією. Як елементи узагальненого образу індивіда, вони віддзеркалюють, з одного боку, стійкі тенденції в його поведінці, а з другого – вибірковість нашого сприйняття. Те ж саме відбувається, коли ми характеризуємо самих себе: ми намагаємося висловити основні характеристики нашого звичного самосприйняття, до яких відносяться будь-які рольові, статусні, психологічні характеристики індивіда, опис майна, життєвих цілей тощо. Всі вони входять в Я-образ з різною питомою вагою – одні уявляються індивіду більш значущими, інші – менш важливими. Причому значимість елементів самохарактеристики і, відповідно, їх ієрархія можуть змінюватися залежно від контексту, життєвого досвіду індивіда або просто під впливом моменту. Отже, цей процес є спробою охарактеризувати неповторність кожної особистості через поєднання її окремих рис [1].

Оціночна складова «Я-концепції», або емоційна складова установки існує в силу того, що її когнітивна складова є досить важливою для людини породжуючи в ній оцінки та емоції, інтенсивність яких залежить від контексту і від самого когнітивного змісту [1].

Самооцінка не є постійною, вона змінюється залежно від обставин. Джерелом оцінних знань, різних уявлень індивіда про себе є його соціокультурне оточення, а також соціальні реакції на його дії і самоспостереження. Самооцінка індивіда висвічує ступінь розвитку почуття самоповаги, почуття власної гідності та позитивного ставлення до всього того, що входить до сфери Я-образу. Самооцінка проявляється у свідомих судженнях індивіда, в яких він намагається сформулювати свою значимість.

Слід особливо підкреслити, що самооцінка завжди носить суб'єктивний характер, незалежно від того на чому вона базується

ся: на власних судженнях індивіда про себе, чи на інтерпретації суджень інших людей, на індивідуальних ідеалах чи культурно заданих стандартах.

Під позитивною «Я-концепцією», як правило, розуміється позитивне ставлення до себе, самоповага, прийняття себе, відчуття власної цінності; синонімами негативної «Я-концепції» є заниження своїх здібностей, негативне ставлення до себе, неприйняття себе, відчуття своєї неповноцінності [1].

Поведінкова складова «Я-концепції»: досить часто під час соціальної взаємодії установки в поведінці індивіда модифікуються або ж зовсім блокуються в силу його соціальної неприйнятності, моральних сумнівів або остраху перед можливими наслідками. Будь-яка установка – це емоційно забарвлене переконання, пов'язане з певним об'єктом. Особливість «Я-концепції», як комплексу установок, полягає лише в тому, що об'єктом у даному випадку є сам носій установки. Завдяки цьому всі емоції та оцінки, пов'язані з Я-образом, є досить сильними і стійкими. Досить легко можна проігнорувати ставлення до себе інших людей, особливо озброївшись численним арсеналом засобів психологічного захисту, але це стає безсилим, коли йдеться про ставлення до самого себе. Ніхто не може просто так змінити своє ставлення до самого себе [1].

Схожі погляди знаходимо у роботах І.С. Кона, який розрізняє поняття «Я-концепції», котру визначає як єдність самооцінки та уявлень індивіда про себе та «Образ Я», який може бути більш чи менш стійким. Вчений також розрізняє «Я-реальне», тобто те, як індивід сприймає себе у даний момент, і «Я-ідеальне», тобто ідеальний образ себе. Але, на відміну від Р. Бернса, І.С. Кон вважає нормальним явищем розбіжність «Я-реального» і «Я-ідеального». Більше того, вона трактується як необхідна умова цілеспрямованого виховання. Згідно з його точкою зору, у підлітковому віці це властиво усім, і когнітивного дисонансу в цьому немає [4].

Підхід Е. Еріксона по суті є розвитком концепції З. Фрейда, звернутий до соціокультурного контексту становлення усвідомленого «Я» індивіда – «ЕГО». Проблематика «Я-концепції» розглядається Е. Еріксоном крізь призму его-ідентичності, що розуміється як продукт певної культури, що виник на біологічній основі. Її характер визначається особливостями цієї культури і можливостями певного індивіда. Джерелом его-ідентичності, за Е. Еріксоном, є «культурно значуще досягнення». Він визначає его-ідентичність як «суб'єктивне почуття безперервної само-тожності», що заряджає людину психічною енергією.

За К. Роджерсом, особистість є не лише моделлю досягнутого рівня розвитку, а й потенційного. У рамках досліджуваної проблеми розвитку «Я-концепції» зупинимось дещо детальніше на поглядах К. Роджерса, які є досить продуктивними для розуміння психологічних механізмів гендерної ідентифікації. На початку зазначимо, що терміни «Я» і «Я-концепція» вчений застосовує як синоніми і визначає їх як «постійне ціле», «організований постійний концептуальний Гештальт», утворений «у результаті сприйняття Я або мене» як «усвідомлення стосунків власного «Я» з іншими у ставленні до різних аспектів життя, а також цінностей». Немовля, зазначає К. Роджерс, не відчуває різниці між тим, що є «Я» і «не Я». К. Роджерс вважав, що внутрішня структура «Я» формується в процесі взаємодій з довкіллям, зокрема зі значимими іншими (батьками, сестрами, братами тощо). Ще одна теза К. Роджерса свідчить, що «Я-концепція» містить не лише сприйняття того, які ми є, тобто «Я-реальне», а й те, якими ми хотіли би бути – іншими словами, «Я-ідеальне».

Взагалі, починаючи з К. Роджерса терміну «значимий інший» стало приділятися багато уваги як в теоретичній психології, так і в психотерапії. Цей термін вперше ввів у науковий обіг американський психіатр Г. Саліван. Під терміном «значимі інші» розуміються люди, які важливі чи значимі для дитини внаслідок того, що вона відчуває їх здатність впливати на її життя. У ранньому дитинстві найбільш значимими іншими у дитини є батьки, пізніше – вчителі та група ровесників. У пошуках образу «Я» людина обирає значимого іншого та високо оцінює створений нею образ свого «Я». Схвалення значимим іншим створює у дитини позитивний образ «Я», а постійне дорікання викликає виникнення негативної самооцінки. У будь-якому випадку, створений образ стає головним джерелом психологічного досвіду, необхідного для формування «Я-концепції» [9].

Формування «Я-концепції», за В. Нурковою, формується не безпосередньо в спілкуванні та оцінках інших, а на автобіографічних спогадах про вузьке коло таких оцінок (значимих) та своїх реакціях на них. Іншим механізмом формування «Я-концепції» є аналіз та ревізія зафіксованих у пам'яті випадків з життя, на основі яких робиться висновок про існуючі у суб'єкта риси характеру та якості особистості.

Особливості «Я-концепції», образу «Я», рефлексії, самооцінки тісно пов'язані зі статевою ідентифікацією. Саме статева самосвідомість, яка розглядається як єдність когнітивного,

афективного і поведінкового компонентів, визначає потреби, мотиви, ціннісні орієнтації, форми поведінки людини як статевої істоти. Адекватна статева самосвідомість, яка свідчить про багатий внутрішній духовний світ, усвідомлення і збагачення своїх особистісних якостей, свободу від упереджень у ставленні до представників іншої статі, відповідальне ставлення до партнерських стосунків і почуття кохання, прийняття свого тілесного «Я» формується під впливом соціального оточення протягом усього життя [5].

Сформульований С.Л. Рубінштейном принцип єдності психіки і діяльності, свідомості і діяльності має велике значення для розуміння генезису «Я-концепції» особистості, освоєння нею статевих ролей [8].

Оскільки у становленні особистості чоловіка чи жінки суспільний та особистісний досвід невід'ємні один від одного, то соціальні умови формування статевої ідентичності і Я-індивідуальне тісно пов'язані між собою, а завдяки діяльності (у тому числі і творенню власної гендерної ролі), індивід соціалізується і розвиває своє власне «Я».

С.Л. Рубінштейн писав: «Я» – це не свідомість, не психічний суб'єкт, а суб'єкт – людина, що наділена свідомістю, точніше людина як свідома істота, яка усвідомлює світ, інших людей, саму себе. Самосвідомість – це не усвідомлення свідомості, а усвідомлення самого себе як істоти, усвідомлюючи світ і змінюючи його – як суб'єкта в процесі його діяльності, практичної і теоретичної, діяльності усвідомлення в тому числі» [8].

Аналіз особливостей статевої самосвідомості юнака передбачає їх розгляд у процесі безперервного розвитку, удосконалення в процесі взаємодії із соціумом. Визнання опосередкованого характеру психічного (в тому числі і самосвідомості), дає можливість розглядати самосвідомість у системі взаємодії людини з зовнішнім світом – і насамперед, із соціальною його часткою (В.Т. Асєєв, Л.І. Анциферова, Г.С. Костюк).

Взаємодія людини із соціумом на кожному щаблі її розвитку є специфічною. С.Л. Рубінштейн зазначав: «Русійні сили розвитку самосвідомості потрібно шукати в зростаючій реальній самостійності індивіда, яка проявляється в зміні його взаємостосунків з оточуючими... Реальна, не містифікована історія самосвідомості нерозривно пов'язана з реальним розвитком особистості і основними подіями її життєвого шляху» [8].

На думку А.Г. Ковальова, у взаємодії особистості та середовища необхідно враховувати два вирішальні і взаємопов'язані

моменти: по-перше, характер впливу на підлітка обставин його життя і, по-друге, активність особистості самого підлітка, який сприйматиме або не сприйматиме ці обставини. При цьому вирішальний вплив на формування статевої ідентичності підлітка будуть мати стосунки між людьми, у сфері дій яких він знаходиться. Це сім'я – школа, автори підручників. Особистість підлітка залучається до цих відносин у процесі спілкування та навчальної діяльності, а тому неминуче пристосовується до них, спочатку – несвідомо, а пізніше – і свідомо.

Безперервний характер розвитку самосвідомості, вікова стабільність, спадкоємність ліній онтогенезу дає підстави розглядати становлення гендерної самосвідомості як психічний процес, що поступово розгортається в часі й характеризується все більш ускладненими формами самопізнання.

У зв'язку з важливістю ролі суб'єкта самосвідомості для дослідження особливостей становлення гендерної ідентичності постає необхідність аналізу етапів розвитку статевої самосвідомості й її центральної складової – «Я-концепції». Адже вона акумулює в собі все те, що є найбільш важливим для особистості на кожному з періодів її розвитку – стверджує І.Д. Бех [2].

Праці вітчизняних вчених у сфері розвитку свідомості та самосвідомості в дитячому та підлітковому віці (Б.Г. Ананьєв, І.Д. Бех, Л.І. Божович, В.С. Мухіна, Т.М. Титаренко) подають розвиток статевої свідомості як складний психічний процес, який проявляється, насамперед, у сприйнятті людиною численних статевоповідних образів самої себе у різних ситуаціях діяльності та спілкування [2; 6; 10].

Складові образу Я-хлопчик і Я-дівчинка виникають спочатку на основі усвідомлення дитиною оцінок її іншими людьми, а далі – на основі співвідношення оцінок інших людей і своїх власних (І.А. Дубровіна, Т.М. Титаренко, О.М. Прихожан) [8].

Завдяки дослідженням Л.І. Божович, В.С. Мухіної доведено, що саме наслідування статево типізованим взірцям поведінки формує базовий зміст первинних уявлень дитини про гендерні відмінності та свою власну гендерну адекватність.

Висновки. Частина особистості людини, яка нею усвідомлюється називається «Я». Під «Я-концепцією» розуміють усвідомлене когнітивне сприйняття та оцінку індивідом самого себе, тобто його роздуми та думки про себе. «Я-концепцію» часто описують як глобальне поняття, тобто загальне ставлення людини до самої себе, яке, в свою чергу, складається з великої кількості «Я-концепцій», кожна з яких сформована по відношенню до пев-

ної соціальної ролі. Отже, людина оцінює себе як студента, сина, дочку, співробітника тощо. Концепції різноманітних аспектів особистості можуть суттєво відрізнятися одна від одної, що нам допомагає зрозуміти різницю у поведінці людини, наприклад, дома, в навчанні, на роботі тощо.

Розглядаючи динаміку формування юнаком свого образу, ми визначимо, якою мірою він здатен протистояти соціальному тиску, чи може достатньо швидко зінтегрувати свою концепцію, щоб жити у злагоді із собою і водночас бути адаптованим до експектацій суспільства.

Разом з усвідомленням своєї унікальності, неповторності, несхожості на інших приходить відчуття самотності. Юнацьке «Я» ще не визначене, розпливчате, воно нерідко переживається як невиразне занепокоєння або відчуття внутрішньої порожнечі, яку необхідно чимось заповнити. Звідси зростає потреба у спілкуванні і одночасно підвищується його вибірковість, потреба в самоті.

Хоча поняття «Я-концепції» передбачає єдність і тотожність позитивних образів, вони можуть бути досить неузгодженими між собою та соціумом і спричиняти глибокі кризи розвитку особистості, утруднюючи її самовизначення в сфері гендерної культури. Тому розв'язання питання про інтеграцію впливів в процесі ідентифікації є важливим для вирішення проблеми виховання особистості як у сім'ї, так і у ВУЗі.

Список використаних джерел

1. Бернс Р. Развитие «Я-концепции» и воспитание / Р. Бернс. – М.: Педагогика, 1986. – 421 с.
2. Бех І.Д. Категорія «ставлення» в контексті розвитку образу «Я» особистості / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 3. – С. 9-21.
3. Гримак Л.П. Общение с собой / Л.П. Гримак. – М.: Просвещение, 1988 – 320 с.
4. Кон И.С. Психология ранней юности: книга для учителя / И.С. Кон. – М.: Просвещение, 1989. – 255 с.
5. Костюк Г.С. Свідомість і діяльність людини / Г.С. Костюк // Психологія: підручн. для педагогічних вузів. – К.: Рад.школа, 1968. – 365 с.
6. Мухина В.С. Особенности идентификации с собственным «Я». Кризис личности в отрочестве / В.С. Мухина // Возрастная психология: Феноменология развития, детство, отрочество. – М., 1998. – С. 398–408.

7. Олпорт Г. Становление личности. Избранные труды / Г.Олпорт. – М.: Смысл, 2002. – 288 с.
8. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1973. – 432 с.
9. Самосознание и защитные механизмы личности: хрестоматия. – Самара: Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2000. – 656 с.
10. Столин В.В. Самосознание личности / В.В. Столин. – М.: Изд-во МГУ, 1983. – 286 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Berns R. Razvitie «Ja-koncepcii» i vospitanie/ R. Berns. – М.: Pedagogika, 1986. – 421 s.
2. Beh I.D. Kategorija «stavlennja» v konteksti rozvitku obrazu «Ja» osobistosti / I.D. Beh// Pedagogika i psihologija. – 1997. – № 3. – S. 9-21.
3. Grimak L.P. Obshhenie s soboj / L.P. Grimak. – М.: Prosveshhenie, 1988 – 320 s.
4. Kon I.S. Psihologija rannej junosti: kniga dlja uchitelja / I.S. Kon. – М.: Prosveshhenie, 1989. – 255 s.
5. Kostjuk G.S. Svidomist' i dijal'nist' ljudini / G.S. Kostjuk// Psihologija: pidruchn. dlja pedagogichnih vuziv. – К.: Rad. shkola, 1968. – 365 s.
6. Muhina V.S. Osobennosti identifikacii s sobstvennym «Ja». Krizis lichnosti v otrochestve / V.S. Muhina // Vozrastnaja psihologija: Fenomenologija razvitija, detstvo, otrochestvo. – М.,1998. – S. 398–408.
7. Olpport G. Stanovlenie lichnosti. Izbrannye trudy / G.Olpport. – М.: Smysl, 2002. – 288 s.
8. Rubinshtejn S.L. Problemy obshhej psihologii / S.L. Rubinshtejn. – М.: Pedagogika, 1973. – 432 s.
9. Samosoznanie i zashhitnye mehanizmy lichnosti: hrestomatija. – Samara: Izdatel'skij Dom «BAHRAH-M», 2000. – 656 s.
10. Stolin V.V. Samosoznanie lichnosti / V.V. Stolin. – М.: Izd-vo MGU, 1983. – 286 s.

V. Siverskyi. Features of “Me-concept” formation in youth age. Psychological conditions of a future technical specialist personality developing are not completely ensured by the modern system of higher education, especially in the conditions of constant reduction of psychology and pedagogy disciplines.

“Me-concept” is understood as a perceiving knowledge-oriented assistance and valuation by individual himself that is his thoughts and

contemplations about himself. “Me-concept” is often described as a global notion, that is a general attitude of a person towards himself, what, in turn, consists of a large amount of “Me-concepts”, each of them is formed with a reference to a certain social role. Concepts of various aspects of a personality can essentially differ from each other, which help us to understand difference in a person’s behavior, for example, at home, at school, at work etc.

Professional “Me-concept” gives an opportunity to accomplish a specific vision of working problems, their adequate valuation and regulation of successful activity of a technical specialist.

Although the concept of “Me-concept” provides unity and identity of positive images, they can be quite inconsistent with each other and society and cause profound crisis of identity, impeding herself in the field of gender issues. Therefore, solving the issue of integration effects in the identification process is important to address the education of the individual as a representative of a particular gender, both in family and at the university.

Key words: Me-concept, self-awareness, self-esteem, subjective, objective, identity, reflection, socialization.

Отримано: 12.09.2013 р.

УДК 159.923

Ю.М.Сошина

Цінності та ціннісні орієнтації в системі ціннісно-сміслової сфери підлітка

Ю.М.Сошина. Цінності та ціннісні орієнтації в системі ціннісно-сміслової сфери підлітка. У статті розглянуто компоненти ціннісно-сміслової сфери особистості підлітка. Подано аналіз «цінностей» та їх груп: термінальні та інструментальні цінності; духовні, матеріальні та суспільно-політичні; суспільні ідеали, ціннісні ідеали та цінності особистості. Наведено визначення ціннісних орієнтацій. Виявлено психологічну базу цінностей та ціннісних орієнтацій – це стійке коло інтересів підлітка. Визначено систему значимих цінностей: безпека, соціальність, зрілість, насолода та ціннісних орієнтацій: свобода, здоров’я, розваги, активне діяльне життя, любов, впевненість у собі (термінальні цінності); незалежність, сміливість у відстоюванні своєї думки, чуйність (інструментальні цінності).